میزان انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اسناد فرادست آن

غلامعلی سیفی*

دکتر بهروز مهرام**

دکتر مقصود امین خندقی***

دکتر محمود سعیدی رضوانی****

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تناسب هدفها در کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف تصریح شده در اسناد فرادست نظام آموزشی انجام شده است. سؤال کلی این مطالعه معطوف به همسویی هدفهای کتابهای مورد بررسی با اسناد فرادست و مشتمل بر راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، اهداف شورای عالی آموزش و پرورش، سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی، سند چشم‌انداز بیست ساله کشور و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بوده است. روش پژوهش تلفیقی از دو روش مقایسه ای و تحلیل محتوا بود. در قسمت انطباق میان محتوای اسناد و همسویی آنها، از روش مقایسه ای و برای تعیین فراوانی در هر مقوله، از تحلیل محتوا بهره گیری شد. واحد ثبت در تحلیل اسناد فرادست، مواد قانونی و در کتابهای درسی مضمون بود. فرایند کد گذاری به شیوه قیاسی انجام شد. برای بررسی اعتبار کدگذاری، یک چهارم از محتوای هر کتاب به صورت تصادفی انتخاب شد و سه نفر آن را کدگذاری کردند. میزان همسانی در این فرایند برابر با ۰/۹۶ مشاهده شد. یافته‌ها نشان داد اگر چه میزان همسویی کتابهای درسی با اهداف اجتماعی فرادست بالاست، لیکن به هدفهای سیاسی کمتر توجه شده است و این موضوع در پایه‌های اول و دوم بارزتر است. همچنین میان نگاه صاحب-نظران دربارهٔ اهمیت هدفها و میزان توجه به آنها در کتابهای درسی رابطه قابل قبولی وجود ندارد. بازنگری در سازماندهی و رابطه عمودی محتوای درس تعلیمات اجتماعی به‌ویژه در زمینه اهداف سیاسی، از اقدامات ضروری برای برنامه ریزان و مؤلفان کتابهای درسی قلمداد شده است.

کلید واژه‌ها: اسناد برنامه درسی، هدف، کتاب درسی، تعلیمات اجتماعی، دوره راهنمایی تحصیلی

تاریخ دریافت: ۹۰/۱۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۲

*کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی از دانشگاه فردوسی مشهد ali_seifi7@yahoo.com

** دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد bmahram@um.ac.ir

***استادیار دانشگاه فردوسی مشهد aminkhandaghi@um.ac.ir

****دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد saeedy@um.ac.ir

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

مقدمه

در جوامع امروزی، نهاد آموزش و پرورش ابزار مهم تحقق اهداف و مقاصد اجتماعی به شمار می رود (علاقه بند، ۱۳۸۷، ۷۸). اهداف آموزشی را می توان در سطوح مختلف (اهداف آرمانی[1]، مقاصد آموزشی[2] و اهداف جزئی[3]) صورت بندی کرد. اهداف آرمانی که برگرفته از فلسفه، نظام اعتقادی و ارزشی جامعه هستند، به صورت کلی بیان شده و مقاصد آموزشی از آنها و اهداف جزئی از اهداف آموزشی نشأت می گیرند (هنسن[4]، ۲۰۱۰، ۱۹۹). اهداف اجتماعی، از دیرباز مورد توجه دانشمندان بوده و با فلسفه زندگی پیوند خورده (خراسانی، ۱۳۸۱، ۲۳) و تحقق آنها یکی از مهم‌ترین کارکردهای عمومی تعلیم و تربیت به حساب می آید (طهماسبی، ۱۳۸۴، ۸۶). طرفداران دیدگاه اجتماعی، اجتماع را به منزلهٔ محوری برای تعیین و تأیید ارزشهای اساسی جامعه به شمار می آورند و آن را عامل سازنده هویت افراد می دانند (لیپر[5]، ۱۹۹۶، ۱۶۷)؛ از این رو قیود اجتماعی، مسلمات زندگی افراد را تشکیل می‌دهند و نظم اجتماعی مترتب بر آنهاست (اتسیونی[6]،۱۹۹۹، ۱۵۵ و کوهن[7]، ۲۰۰۰، ۲۹۲). افرادی که به آرمانها و ارزشهای جامعه اعتقاد ندارند، باید هزینه گزافی برای آن بپردازند (گاتمن[8]، ۱۹۹۹، ۱۰۳۶). طرفداران دیدگاه اجتماعی، رهایی از خود- محوری، احترام به حقوق دیگران و همدردی با آنان، گسترش انسجام گروهی و برقراری عدالت در جامعه را مهم ترین فضایل اخلاقی و از ارزشهای اجتماعی می شمارند (واین[9]، ۲۰۰۳، ۲۲۸). به عقیده منصور نژاد (۱۳۸۵، ۷) با اینکه همه ما ناچار به حضور در جامعه هستیم و تعامل با دیگران از جمله ضرورتهای حیات ماست، متأسفانه برای شیوه حضور در جامعه و انجام تکالیف و اعاده حقوق تربیت نشده ایم. همچنین به نظر برخی نویسندگان همچون گلشن فومنی (۱۳۸۲) و زارعی و حسنی (۱۳۸۵)، نوجوانان و جوانان ما به اهمیت مواردی مانند احترام به حقوق دیگران و به‌ویژه بزرگترها، همکاری و تعاون و نظم و انضباط در استفاده از وسایل عمومی و خصوصی پی نبرده و برخی پیامدهای موجود، ناشی از جامعه پذیری ناقص و عدم رشد اجتماعی کافی آنهاست. این مشکلات در قالب امور یا اهداف و سیاستهای کلی و به ویژه غایات اجتماعی

1. Aims
2. Goals
3. Objectives
4. Henson
5. Leeper
6. Etzioni
7. Cohen
8. Gutmann
9. Wain

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

هر کشور، برای تربیت شهروندان مطلوب جای می‌گیرند که در اسناد فرادست (قانون اساسی و سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران) نیز به این امور توجه خاصی شده است.

با وجود اینکه صاحب نظران معتقدند که اهداف و آرمانهای جامعه به نظام آموزشی جهت می دهند و کمک می کنند که در حفظ نظام اجتماعی به خوبی عمل کنند (بلانتین[1]، ۱۹۹۳، ۱۴۹-۱۵۰)، اما شواهد حاکی از آن است که کشور ما در رابطه با تحقق اهداف اجتماعی با مشکلاتی روبه‌رو است (منصور نژاد، ۱۳۸۵، ۷). در این زمینه نظام آموزشی توجه خاصی به این امور داشته و یک بخش از اهداف کلی خود را به بعد اجتماعی اختصاص داده است (مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۵) که این اهداف برگرفته از آرمانهای نظام جمهوری اسلامی ایران هستند. آموزش و پرورش به منظور نائل شدن به اهداف اجتماعی، اهداف و آرمانها را به صورت اهداف جزئی تر در قالب اهداف و مقاصد آموزشی در مقاطع مختلف تحصیلی دنبال می‌کند. برای تحقق بخشیدن به این اهداف، یکی از ابزارهای مهم و اساسی نظام آموزشی، برنامه های درسی است. در طراحی برنامه درسی، پس از تعیین هدفهای آموزشی (برگرفته از آرمانهای کشور) لازم است به تعیین محتوا و سازمان‌دهی آن پرداخته شود؛ در این راستاست که باید اهداف و محتوای برنامه درسی در راستای طرحواره های کلی فلسفی و ارزشهای حاکم بر جامعه و اسناد فرادست قرار گیرد (صابریان و حاج آقاجانی، ۱۳۸۵). در نظام آموزش و پرورش ایران، نقش کتاب به عنوان محتوای برنامه درسی بسیار مهم تلقی می‌شود و از این رو بازنگری و اصلاح محتوای کتابهای درسی، زمینه های رشد برنامه ریزی و به تبع آن پیشرفت تحصیلی دانش آموزان را فراهم می سازد (موسی پور، ۱۳۷۰، ۱۱۹). اگر چه محتوای آموزشی به طور مستقیم از اهداف کلی نظام و مقاصد یک رشته ـ در هر سطح ـ سرچشمه می گیرد، لیکن می‌تواند از این اهداف فاصله بگیرد، زیرا قطعیتی وجود ندارد و یک فلسفه معین می تواند تفسیرهای متفاوتی را در زمینه های گوناگون، در یک مرحله یا در مراحلی متفاوت از توسعه ارائه دهد (کوی، ۱۳۸۸، ۶۷).

تعیین اهداف برنامه درسی، فرایند پیچیده و مهمی است که در طول زمان و بر اساس عوامل پیچیدهٔ معرفتی، انسان شناختی، تاریخی و اجتماعی صورت می گیرد. آنچه در واقع در برنامه ریزی درسی رخ می دهد، کشف اهداف تربیتی است. هدف گذاری در یک نظام تربیتی به معنای شناسایی اهداف تربیتی بر اساس فلسفهٔ مورد قبول جامعه و از میان انبوه درخواستها و داعیه‌های تودهٔ مردم است که در جنبشهای اجتماعی نظیر مبارزات یا انتخابات یا از طریق نهادهای سیاسی،

1.Ballantine

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

اقتصادی و غیره منعکس می شود (علم الهدی، ۱۳۸۴، ۲۵۹). از آنجایی که تعیین اهداف برنامه درسی موضوعی ساده نیست که بتوان آنها را به کمک افراد یا گروههای معدود تعیین کرد، بنابراین باید به طور منظم در جستجوی منابع و مآخذی برای تعیین هدفها بود. به همین دلیل مطالعات زیادی در حوزه برنامه درسی و برای بررسی اصول و معیارهای تعیین اهداف انجام گرفته است تا برنامه ریزان، اهداف برنامه درسی را به صورتی معقول تعیین کنند. شعبانی (۱۳۸۳، ۱۴۴) بر اساس نظرات بیان شده و دیدگاه خود طرحی از جریان انتخاب و تنظیم هدفهای آموزشی ارائه کرده که در آن جهان بینی را در تعامل با نیازهای فراگیران، جامعه و ساخت دانش دانسته و این عوامل را زیربنایی برای تدوین هدفهای آموزشی معرفی کرده است.

اگرچه تعاریف گوناگونی از هدف مطرح شده، اما مهم این است که پذیرفته شود هدفها دارای سطح هستند و هر سطح از هدفهای سطح بالاتر از خود منتج شده است. در مورد دسته بندی سطوح هدفها، دیدگاههای گوناگونی وجود دارد که در این پژوهش اهداف آرمانی، اهداف آموزشی و اهداف جزئی مورد توجه قرار گرفته است. اهداف آرمانی که برگرفته از فلسفه، نظام اعتقادی و ارزشی جامعه است، بسیار کلی است و اهداف آموزشی از آنها و اهداف جزئی از اهداف آموزشی نشأت می گیرند. دربارهٔ تعامل میان اهداف کتابهای درسی با اسناد فرادست، مطالعاتی در داخل و خارج از کشور انجام شده است. مور[1] (۱۹۹۶) گزارش کرده که در کتابهای علوم اجتماعی[2] سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ در کالیفرنیا به دلایل سیاسی، اهداف مربوط به مسائل اجتماعی دنبال نشده است. همچنین هیوم و کول[3] (۲۰۱۰، ۴۳) با توجه به پژوهشی که با عنوان عدم تطابق اهداف برنامه درسی ملی با اهداف تجربه شده از سوی دانش آموزان در نیویورک انجام داده اند، تأکید دارند برنامه درسی که معلمان تصویب کرده و دانش آموزان تجربه کرده اند، بر خلاف اهداف فعلی و سیاستهای برنامه درسی ملی است. یزدانی، کیامنش و حسنی (۱۳۸۹) مطالعه ای با عنوان بررسی میزان انطباق اهداف راهنمای برنامه های درسی (دوره ابتدایی و راهنمایی) با اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش انجام داده و گزارش کرده اند که از ۹۵ هدف مصوب دوره ابتدایی، ۲۱ هدف (برابر ۲۲/۱٪) با هیچ کدام از اهداف راهنمای برنامه در هشت ماده درسی دوره ابتدایی پوشش داده نشده است؛ از ۱۰۵ هدف مصوب دوره راهنمایی نیز ۲۳ هدف (برابر ۲۱/۹٪) با هیچ کدام از اهداف راهنمای برنامه برای ده ماده درسی دوره راهنمایی پوشش داده نشده است. حسینی

1. Moore

۲. درس علوم اجتماعی طبق راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، شامل دروس تعلیمات اجتماعی، تاریخ و جغرافیاست.

3. Hume & Coll

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

(۱۳۸۶)، در تحقیقی با عنوان آسیب شناسی درس ریاضی دوره راهنمایی تحصیلی به این نتیجه دست یافت که در تدوین اهداف راهنمای برنامه های درسی به منابع تدوین هدف توجه جدی نمی شود و بسیاری از اهداف عالی آموزش و پرورش به فراموشی سپرده می شود. سبحانی نژاد و طیبانی (۱۳۸۵) نیز در مطالعه خود میزان انطباق محتوای کتابهای درسی جدیدالتألیف حرفه و فن دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف مصوب را متوسط گزارش نمودند. همچنین در مطالعه‌ای دیگر رهنما و همکارانش (۱۳۹۰)، میزان انطباق محتوای کتاب دین و زندگی دوره متوسطه با اهداف مصوب آن را در حد متوسط و متوسط به پایین گزارش دادند. حال با توجه به مطالبی که ذکر شد، پژوهشگران در جستجوی پاسخ به این پرسش بوده اند که آیا اهداف و محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی همسو با اهداف اسناد فرادست نظام آموزشی جمهوری اسلامی است؟

اهداف پژوهش

هدف کلی پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از نظر همسویی با اهداف اسناد فرادست (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم انداز، اهداف شورای عالی آموزش و پرورش و راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی) است. همچنین همخوانی و میزان توجه به اهداف در کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی در تناسب با دغدغه های صاحب نظران، از دیگر اهداف این پژوهش است. از طریق یافته های این پژوهش می‌توان به ارائه پیشنهادهایی در جهت بازنگری کتابهای تعلیمات اجتماعی برای دستیابی به آرمانها و غایات پرداخت و تلاش نمود تا همسویی بیشتری میان برنامه درسی قصد شده و اجرا شده حاصل شود.

پرسشهای پژوهش

۱. کتابهای تعلیمات اجتماعی مورد بررسی به چه میزان با اهداف تصریح شده در اسناد فرادست منطبق هستند؟

۲. ارتباط میان مجموعه اسناد فرادست برنامه درسی تعلیمات اجتماعی چگونه است؟

۳. آیا میان میزان توجه به ابعاد مختلف اهداف در کتابهای مورد بررسی با اولویتی که صاحب-نظران برای اهداف قائلند، رابطه وجود دارد؟

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

روش و نوع پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی است. از طریق یافته های این پژوهش می توان توصیه هایی را به برنامه ریزان و مؤلفان کتابهای درسی برای انطباق دهی هر چه بیشتر متون درسی با اسناد فرادست و برنامه درسی قصد شده ارائه نمود. با توجه به پرسشهای این پژوهش، مطالعه تلفیقی از دو روش مقایسه ای و تحلیل محتوا است. تحقیقات مقایسه ای به نوعی از مطالعات تطبیقی اشاره دارد که به زعم جورج بِردی[1] برای همسویی میان محتوای چندین سند به کار می‌رود (به نقل از آقازاده، ۱۳۸۲). دلیل انتخاب روش تحقیق مقایسه ای، مطالعه انطباقی اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی با اهداف اسناد فرادست است (نگاروگا[2]، ۲۰۰۸). همچنین از فرایند تحلیل محتوا برای شناسایی محتوای کتابهای مورد بررسی و اسناد فرادست بهره گیری شد. به عقیده سیلر[3] برای انجام دادن تحلیل محتوا، شناسایی اسناد مورد تحلیل (در اینجا کتابهای درسی)، مشخص کردن پرسشها، تدوین یک روش مقوله بندی، انجام دادن تحلیل محتوا به صورت شمارش فراوانی هر مقوله علامت گذاری شده (در سند نمونه) و تفسیر نتایج باید مورد توجه قرار گیرد (سیلر، ۱۹۸۷، ۸۰). در تحلیل محتوا علاوه بر تعریف مقوله‌هایی که اطلاعات محتوا بر اساس آن طبقه‌بندی می‌شود، تحلیل‌گر باید واحدهای رمزگذاری را تعیین کند. نخستین گزینش با واحد ثبت، بخش خاصی از محتواست که در مقوله‌ای معین قرار می‌گیرد. همچنین طبقه بندی بدون اشاره به زمینه‌ای[4] که واحد در آن ظاهر می‌شود، ممکن نیست (هولستی، ۱۳۸۰، ۱۸۲). در این پژوهش واحد زمینه، درسهای کتابهای مورد بررسی و واحد ثبت، مضمون پاراگرافها و تکالیف درون متن، تصاویر و پرسشهای پایان درسها بوده است. مضمون، تأیید یک عبارت مرکب یا یک خلاصه یا یک عبارت فشرده است که می تواند شامل مطالب متعدد و جداگانه ای باشد و در مجموع یک موضوع را نشان می دهد. باید توجه داشت که یک تأیید یا یک اشاره ممکن است تشکیل یک مضمون بدهد یا به‌عکس یک مضمون ممکن است شامل جملات و تأییدات متعدد باشد (باردن، ۱۳۷۵،۱۲۰–۱۱۹). به‌منظور تحلیل محتوا، هر کدام از واحدهای ثبت (مضمون) در فرمهای فهرست وارسی (چک لیست) جای گرفت. در بخش فرایند انجام دادن مطالعه به توضیح روش مقایسه ای جورج بِردی اشاره شده است.

1. Beredy
2. Ngaroga
3. Siler
4. reference

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

قلمرو مطالعه

متناسب با پرسشها و روشهای این پژوهش، قلمرو مطالعه را محتوای اسناد فرادست (قانون اساسی، سند چشم انداز بیست ساله، سند ملی آموزش و پرورش، اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش، راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی) و محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی دورهٔ راهنمایی در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ [اعم از تمامی تصاویر، پرسشها، جملات و مضامین منتج از پاراگرافها] تشکیل داده است. در این راستا، تمام محتوای اسناد فرادست و کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی مورد بررسی قرار گرفته و نمونه گیری انجام نشده است.

فرایند انجام مطالعه

در این پژوهش ابتدا اسناد فرادست نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران با بهره گیری از نظرات اعضای هیأت علمی، متخصصان مرتبط و انجمنهای علمی مورد شناسایی قرار گرفت. پس از انتخاب اسناد فرادست (قانون اساسی، سند چشم انداز بیست ساله، سند ملی آموزش و پرورش، اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش، راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی)، جدولی ماتریس گونه تدوین و سپس ستونهای جدول به دو ستون کلی سیاسی و اجتماعی تقسیم شدند و در زیر هر کدام از این دو ستون، هدفهای کلی مربوط به انتظارات این دو مقوله قرار گرفتند. عنوان هر سند فرادست در هر یک از سطرهای جدول (ماتریس) درج و سپس با مطالعه دقیق و واکاوانه هر سند، نوع انتظار در تلاقی سطر و ستون مرتبط قرار گرفت؛ برای مثال، انتخاب هدف "مشورت در خانواده" در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه اول دوره راهنمایی، نمونه ای از اهداف است که در تلاقی میان هدف شماره ۶، مشورت با اولیا خانه، در راهنمای برنامه درسی و هدف شماره ۱، رعایت وظایف خود در مقابل خانواده، از اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش در جدول قرار گرفت؛ سپس مطابق روش تحقیق مقایسه ای مبتنی بر مدل جورج بردی، چهار مرحله توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه تعقیب شد. در این زمینه برای مرحلهٔ توصیف، اسناد فرادست آموزش و پرورش و اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی مورد بررسی و توصیف قرار گرفت و با مساعدت متخصصان، این اهداف از اسناد فرادست و کتابهای درسی استخراج شد. در مرحلهٔ تفسیر، اهداف اسناد فرادست و اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی بر اساس ابعاد اجتماعی و سیاسی تفسیر و تحلیل شد. در این مرحله، از نتایج مطالعات مرتبط همانند مطالعه ناظمی اردکانی (۱۳۸۶، ۳۲) که به معرفی ابعاد مختلف اهداف اسناد فرادست پرداخته بود، بهره‌گیری شد. در مرحلهٔ همجواری، اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی پایه های مختلف مقطع راهنمایی با اهداف اسناد فرادست آموزش و پرورش، در جدولی

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

در کنار هم قرار گرفت تا در مرحله بعد به بررسی و انطباق اهداف پرداخته شود؛ سپس با انجام مقایسه، میزان همسویی ها در اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی پایه های مختلف مقطع راهنمایی با اهداف اسناد فرادست آموزش و پرورش که در دو بعد سیاسی و اجتماعی تحلیل شده بودند، مورد بررسی و توصیف قرار گرفت. به منظور تأمین اعتبار، در تمام مراحل از کدگذاران دوم و سوم بهره‌گیری شد.

جهت تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی، هدفها به شیوه قیاسی (دلاور، ۱۳۸۵) از کتابهای مورد تحلیل استخراج شدند و در سطرهای جدول ماتریس گونه ای قرار گرفتند، سپس تحلیل و کد گذاری کتابهای مذکور انجام شد. روش قیاسی به این صورت استفاده شد که با توجه به اهدافی که در اول فصلهای کتابهای درسی مطرح شده بود، هدفهای جزیی درسها از طریق مطالعه محتوا و توجه به اهداف کلی موجود در اول فصلها استخراج شدند. باید توجه داشت که تحلیل محتوا در صورتی عینی خواهد بود که اندازه گیری و روشهای آن پایا باشند (بیابانگرد،۱۳۸۴) و نتایج تحلیل محتوا در افراد مشابه و در زمانی دیگر، نتایج مشابهی را به دست دهد (خویی نژاد، ۱۳۸۳). در این زمینه فرایند کد گذاری برای ۲۵٪ از محتوای هر کتاب که به صورت تصادفی انتخاب شده بود، توسط سه کدگذار انجام شد و میزان همسانی میان کدگذارها (ضریب پایایی مرکب) ۰/۹۶ و از طریق فرمول زیر محاسبه شد. در این فرمول، N نشان دهنده تعداد داوران است (هولستی، ۱۳۸۰، ۲۱۳).

$$\text{پایایی مرکب} = \frac{N\ (\text{میانگین توافق میان داوران})}{1 + (N - 1(\text{میانگین توافق میان داوران}))}$$

بر این اساس میزان توافق میان کدگذاران برای انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی با راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برابر با ۰/۹۶، برای انطباق هدفهای کتابهای تعلیمات اجتماعی با هدفهای سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی برابر با ۰/۹۸، برای انطباق هدفهای کتابهای درسی با سند چشم انداز بیست سالهٔ نظام برابر با ۰/۹۶و برای مقایسهٔ اهداف کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی با اهداف قانون اساسی برابر با ۰/۹۴مشاهده شد.

همچنین برای اینکه اهمیت هر کدام از مطالب موضوعی موجود در کتابهای مذکور مشخص شود، مقوله های اصلی و فرعی موجود در کتابهای درسی به تفکیک پایه ها مشخص و در قالب یک پرسشنامه تدوین شدند. در این پرسشنامه از متخصصان و صاحب‌نظران خواسته شد تا بر اساس اهداف غایی و مقطعی و با عنایت به سطح مخاطبان یادگیری، اهمیت محور موضوعی ارائه

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

شده (مثلاً گروه، خانواده، آشنایی با بانکها) را مشخص و در قالب پیوستاری از صفر تا ۱۰ نمره گذاری نمایند. این پرسشنامه به صاحب‌نظران مختلف (برنامه ریزان درسی، جامعه شناسان و سرگروه های اجتماعی) ارائه و از طریق آنان تکمیل شد.

روش بررسی و توصیف داده ها

به منظور ارزیابی، بحث و بررسی و قضاوت در مورد میزان انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف اسناد فرادست آموزش و پرورش، میزان انطباق در شش سطح به شرح زیر دسته بندی و مورد بحث و بررسی قرار گرفت: در این پژوهش میزان انطباق اهداف کتابها با اهداف اسناد فرادست از نسبت زیر به دست می آید:

$$\frac{\text{تعداد اهداف منطبق با اسناد فرادست}}{\text{کل اهداف کتاب}} \times 100$$

جدول شماره ۱. راهنمای ارزیابی میزان انطباق اهداف

	میزان انطباق	ارزیابی
میزان انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف فرادست	٪۸۰ تا ٪۱۰۰	خیلی زیاد
	٪۶۰ تا ٪۸۰	زیاد
	٪۵۰ تا ٪۶۰	تا حدی زیاد
	٪۴۰ تا ٪۵۰	تا حدی کم
	٪۲۰ تا ٪۴۰	کم
	٪۰ تا ٪۲۰	خیلی کم

اهداف استخراج شده در کتابهای تعلیمات اجتماعی و اسناد فرادست

جداول (۲) الی (۴) بیانگر اهدف جزئی کتابهای تعلیمات اجتماعی در سه پایه دورهٔ راهنمایی است. جهت استخراج این هدفها، اهداف موجود در ابتدای فصول کتابهای درسی استخراج و سپس در جدول مذکور قرار گرفت.

جدول شماره ۲. هدفهای کتاب تعلیمات اجتماعی اول راهنمایی

درس	شماره هدف	هدف: آشنایی با:
اول	۱	انواع نیازهای انسان و اهمیت آنها
دوم	۲	خانواده
سوم	۳	وظایف فرد در خانواده
چهارم	۴	همکاری در خانواده
پنجم	۵	مشورت در خانواده
ششم	۶	احساس مسئولیت در خانواده
هفتم	۷	نظم در خانواده
هشتم	۸	پیروی از دستورات رهبر در خانواده
نهم	۹	تحمل سختیها در خانواده
دهم	۱۰	از خود گذشتگی در خانواده

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

یازدهم	۱۱	گروه دوستان
دوازدهم	۱۲	گروه محلی
سیزدهم	۱۳	گروه مدرسه
چهاردهم	۱۴	وظایف هر یک از اعضای عضو در گروهها در روابط میان- گروهی (همکاری، مشورت، احساس مسئولیت، نظم، پیروی از دستورات رهبر گروه، تحمل سختیها و مشکلات، از خود گذشتگی).

جدول شماره ۳. هدفهای کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی

درس	شماره هدف	هدف: آشنایی با:
اول	۱۵	گروههای نخستین (مانند: خانواده) و دومین (مانند: گروه همکاران)
دوم	۱۶	ضرورت به وجود آمدن موسسه ها
سوم	۱۷	ضرورت نیاز اقتصادی انسان و داد و ستد
چهارم	۱۸ ۱۹	بانک وظایف بانک در قبال مردم و بالعکس
پنجم	۲۰	چگونگی حفظ محیط زیست در گذشته و حال
ششم	۲۱ ۲۲	شهرداری وظایف شهرداری در قبال مردم و بالعکس
هفتم	۲۳	نیاز جامعه به نظم و رعایت قوانین
هشتم	۲۴ ۲۵	سازمان راهنمایی و رانندگی وظایف راهنمایی و رانندگی در قبال مردم و بالعکس
نهم	۲۶	اهمیت ارتباط با دیگران
دهم	۲۷ ۲۸	پست وظایف پست در قبال مردم و بالعکس
یازدهم	۲۹	نیاز انسان به همدلی
دوازدهم	۳۰ ۳۱	سازمان هلال احمر و بیمه وظایف سازمان هلال احمر و بیمه در قبال مردم و بالعکس

جدول شماره ۴. هدفهای کتاب تعلیمات اجتماعی سوم راهنمایی

درس	شماره هدف	هدف: آشنایی با:
اول	۳۲	ضرورت به وجود آمدن موسسه ها
دوم	۳۳	ضرورت هماهنگی و روابط میان موسسه ها
سوم	۳۴	نقش حکومت در ایجاد هماهنگی میان موسسه ها
چهارم	۳۵ ۳۶	ضرورت وجود نظم، قانون، یکپارچگی و امنیت در جامعه ضرورت وجود حکومت در جامعه
پنجم	۳۷ ۳۸	عوامل مؤثر بر تنوع حکومتها ویژگیهای حکومت جمهوری اسلامی ایران
ششم	۳۹	نقش مجلس شورای اسلامی در اداره امور جامعه
هفتم	۴۰	وظایف دولت در رفع نیازهای مردم
هشتم	۴۱	وظایف قوه قضائیه در برقراری عدالت در جامعه
نهم	۴۲ ۴۳	نقش رهبر جمهوری اسلامی ایران در اداره جامعه تفاوتهای اساسی رهبری در جامعه اسلامی با انواع دیگر رهبری
دهم	۴۴	نقش مردم در انتخابات مجلس شورای اسلامی
یازدهم	۴۵	نقش مردم در انتخابات ریاست جمهوری و هیأت دولت
دوازدهم	۴۶ ۴۷	تأثیر اندیشه های متفاوت در پیشرفت جامعه ضرورت وحدت در جامعه اسلامی ویژگیهای اخلاق خوب انتخاباتی

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

جدول شماره ۵. هدفها (بروندادهای یادگیری) در درس تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی بر اساس راهنمای برنامه درسی

پایه	شماره هدف	هدف
اول	۱	دانش آموزان برنامه روزانه خود را نقد و به طور گروهی نهادها و سازمانهای مربوط به گذراندن اوقات فراغت را شناسایی و نحوه رفتار مطلوب در مکانهای گذران اوقات فراغت را ارائه می دهند.
	۲	دانش آموزان به طور گروهی اصولی از قانون اساسی کشور را که ناظر بر تأمین نیازها و حقوق اجتماعی شهروندان (مانند مسکن، بهداشت، آموزش و ...) است شناسایی، استخراج و بیان می کنند.
	۳	دانش آموزان به طور گروهی، نقش و تأثیرات دوستی و تعلق به گروه همسالان را در جنبه های مختلف زندگی ارزیابی و معیارها و ملاکهایی عقلانی و دینی را برای انتخاب و حفظ دوستی در موقعیتهای فرضی انتخاب و در گروه دوستان تصمیم مناسب را اتخاذ می کنند. نسبت به مسلمانان مظلوم جهان به ویژه منطقه خاورمیانه و مردم فلسطین احساس همدردی می کنند و آرزوی احقاق حق آنها را دارند.
	۴	دانش آموزان نقش و تأثیر فرهنگها و خرده فرهنگها و الگوها و آداب و سنن دینی را در موضوعات مختلف (مثلاً روابط اجتماعی، دوستیها، جهت دهی به نیازها و خواسته ها، بهره وری و ...) نمایش می‌دهند.
	۵	روابط دوستی و انتخاب دوستان را بر اساس ملاکهای عقلانی و دینی استوار می کنند و در هنگام تصمیم گیریها و مواجهه با مشکلات به مشورت با اولیا خانه و مدرسه و افراد ذیصلاح تمایل دارند .
	۶	نسبت به تجمل گرایی و نیازهای کاذب ناشی از رسومات غلط نگرش منفی دارند و به بالا رفتن بهره وری در امور فردی، خانوادگی و جامعه علاقه مندند.
	۷	از ابتلا به کج‌رویها تلقی می کنند و قانون و نیروی انتظامی را حامی نوجوانان در برابر تهدیدات و نابهنجاریها می دانند.
دوم	۸	به لزوم آمادگی و کسب مهارت های لازم برای داشتن شغل آبرومند در آینده و همچنین کار آفرینی تمایل دارند.
	۹	به حفاظت از محیط زیست در مقیاس جهانی و لزوم مراقبت از سیاره زمین برای همه ساکنان آن، باور دارند.
	۱۰	دانش آموزان با مراجعه به منابع مربوطه، برخی حقوق و قوانین مربوط به کار و اشتغال، کار کودکان، حقوق تولید کنندگان و مصرف کنندگان را شناسایی می کنند و به طور گروهی اطلاعات روی برچسب یا بروشور یک کالا را از منظر حقوق مصرف کنندگان ارزیابی می کنند.
	۱۱	دانش آموزان به طور گروهی پیامدهای برخی رفتارهای نابهنجار (اعتیاد، خشونت، بی بند و باری و ...) را شناسایی و در موقعیتهای فرضی در زمینه های رفتارهای پرخطر به شیوه مناسب تصمیم گیری می کنند و اهمیت مراجعه به قانون و نهادهای انتظامی را به جای برخورد شخصی در مواقع مقتضی بیان می کنند.
	۱۲	دانش آموزان با مشارکت برای تشکیل یک تعاونی طرحی ارائه می کنند و ملزومات و ارزشهای اجتماعی را که در این نهاد شکل می گیرد، فهرست می کنند.
	۱۳	رفتارهای نابهنجار، و کج رویهای اجتماعی چون (پرخاشگری، اعتیاد و ...) را تقبیح می کنند و از آن بیزاری می جویند. تقوا و پایبندی به دستورات دینی را مهم ترین عامل حفظ انسان
سوم	۱۴	دانش آموزان از طریق مدارک و شواهد، برخی حقوق شهروندی (مثل داشتن مجلس، حق بهداشت، حق آموزش و پرورش، حق بیمه، امنیت و ...) را در گذشته با امروز مقایسه می کنند و دستاوردها و پیشرفتها را نشان می دهند.
	۱۵	دانش آموزان از طریق کار گروهی، مهم ترین مخاطرات محیطی را که در محل زندگیشان احتمال وقوع دارد و نهادهای امداد رسان مربوطه را شناسایی و در موقعیتهای فرضی برای مقابله با این مخاطرات (پیشگیری، در حین وقوع، بعد از وقوع) تصمیم مناسب اتخاذ می کنند.
	۱۶	دانش آموزان با توجه به نقش تکنولوژی های ارتباطی در زندگی امروز، اثرات جهانی شدن فرهنگی را بر فرهنگ

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

پایه	شماره هدف	هدف
		های محلی بیان و عواملی که فرهنگ و هویت جوانان را تهدید می کند، شناسایی و طبقه بندی می کنند.
	۱۷	دانش آموزان ساختار و کارکردهای نیروهای مسلح نظامی را تشریح می کنند و از طریق بررسی میراثهای فرهنگی دفاع مقدس (مثلا وصیتنامه شهدا یا فیلمها و تصاویر) درباره اهمیت و ضرورت دفاع از سرزمین استدلال می کنند.
	۱۸	دانش آموزان لزوم حاکمیت ولایت فقیه و رهبری را در اداره کشور شرح می دهند و با مراجعه به قانون اساسی، وظایف و اختیارات و نحوه شکل گیری قوای سه گانه را استخراج و نحوه تعامل مردم با این قوا را تبیین می کنند.
	۱۹	دانش آموزان از طریق مشارکت گروهی در یک پروژه، جلوه هایی از تهدیدات فرهنگی و هویتی را در پیرامون خود شناسایی و راهکارهایی برای حفاظت از فرهنگ و هویت اسلامی- ایرانی ارائه می دهند.
	۲۰	دانش آموزان برخی دستاوردهای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس (مثل ابعاد شخصیتی و آثار حضرت امام خمینی (ره)، میراث دفاع مقدس و ...) را نمایش می دهند.
	۲۱	دانش آموزان برخی الگوها و تجربه های کشورهای جهان را در زمینه افزایش بهره وری یا بهبود شرایط اشتغال مقایسه می کنند.
	۲۲	به هویت فرهنگ اسلامی- ایرانی خود افتخار می کنند و به حفظ و معرفی و شناساندن آن علاقه مند هستند.
	۲۳	دفاع از سرزمین و تمامیت ارضی کشور را بر خود و همگان واجب می دانند و نسبت به شهدا و ایثارگران و خانواده های آنها احساس قدردانی و احترام دارند.
	۲۴	به لزوم برقراری عدالت در میان کشورهای جهان و رفع ستم و احقاق حق مستضعفان معتقدند.
	۲۵	به حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی به ویژه ابعاد شخصیتی حضرت امام خمینی (ره) و آثار ایشان معتقد و به شرکت فعال در تصمیم گیریهای سیاسی- اجتماعی کشور (انتخابات رئیس جمهور، مجلس، شوراها و ...) علاقه مندند.

(راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، ۱۳۸۵)

همچنین هدفهای اجتماعی و سیاسی راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی به تفکیک پایه های تحصیلی، هدفهای اجتماعی و سیاسی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش، هدفهای موجود در سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم انداز (سند ملی آموزش و پرورش)، هدفهای اجتماعی و سیاسی سند چشم انداز بیست سالهٔ نظام جمهوری اسلامی ایران و اهداف اجتماعی و سیاسی قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران استخراج شد که نتایج در جداول (۵) الی (۹) ارائه شده است.

جدول شماره ۶. هدفهای اجتماعی دوره راهنمایی (هدفهای مصوب شورای عالی آموزش و پرورش)

هدفهای اجتماعی		هدفهای سیاسی
۱- رعایت وظایف خود در مقابل خانواده، دوستان و همسایگان		۱۵-شناخت سلسله مراتب حاکمیت در نظام جمهوری اسلامی ایران
۲- جویا شدن از نظرات اصلاحی دیگران در مورد خود و استفاده از آنها		۱۶- شناخت تفاوت حکومت دینی مبتنی بر ولایت فقیه با سایر حکومتها
۳- تلاش برای گرفتن حق خود و دیگران		۱۷- آشنایی با تاریخ سیاسی ایران معاصر و مبارزات سیاسی بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران
۴- کمک گرفتن از دیگران در انجام کارها و همچنین کمک به آن ها		۱۸- حساس بودن نسبت به سرنوشت مسلمانان جهان

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

۵- شرکت در کارهای گروهی و اجتماعی و واقف بودن به اهمیت نقش رهبری و وظایف اعضا		۱۹- شناخت راههای حفظ استقلال، آزادی و عدم وابستگی
۶- تلاش برای کسب موفقیت و شاد شدن از موفقیتهای دیگران		۲۰- آشنایی با فعالیتهای سیاسی و شیوه مبارزه پیامبران و ائمه معصومین (ع) در دفاع از حق
۷- واقف بودن به اهمیت قانون و ضروری دانستن رعایت آن		۲۱- برخورداری از روحیه سلحشوری و دفاع از کیان کشور اسلامی
۸- آگاهی از وظایف و مسئولیتهای خود و پایبندی نسبت به انجام آنها		۲۲- آشنایی با انتخابات و نقش آرای عمومی در جامعه
۹- تذکر به شیوه مناسب به افرادی که مسئولیت خود را انجام نمی‌دهند		۲۳- هوشیاری در مواجهه با تبلیغات دشمنان میهن اسلامی
۱۰- ارج نهادن به موفقیتهای جامعه خود در صحنه‌های بین المللی		۲۴-درک اهمیت وحدت و امنیت ملی
۱۱- آشنایی با معنی ایثار و نشان دادن از خود گذشتگی در موقع لزوم		۲۵- آشنایی با نقش مردم و دین در حکومت
۱۲- قدر شناسی و تشکر در برابر خدمت دیگران		
۱۳- آشنایی با نقش زن و مرد در خانواده و اجتماع		
۱۴- اعتقاد به اینکه خدمت کردن به مردم و میهن وظیفه است		

(مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۵: ۳۹-۳۸).

جدول شماره ۷. هدفهای سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم انداز (سند ملی آموزش و پرورش)

شماره هدف	هدف
۱	تربیت انسان سالم و با نشاط
۲	تربیت انسان مسئولیت پذیر و وظیفه شناس
۳	تربیت انسان قانون گرا و نظم پذیر
۴	تربیت انسان جمع گرا و جهانی اندیش
۵	تربیت انسان انتخاب گر و آزاد منش
۶	تربیت انسان عدالت خواه و صلح جو
۷	تربیت انسان وطن دوست
۸	تربیت انسان استقلال طلب و ظلم ستیز
۹	تربیت انسان شجاع و ایثارگر
۱۰	تربیت انسان آماده ورود به انواع تربیت تخصصی و شغلی
۱۱	زمینه سازی برای تکوین تمدن اسلامی- ایرانی با تأکید بر بصیرت سیاسی
۱۲	زمینه سازی برای تکوین تمدن اسلامی- ایرانی با تأکید بر وفاداری نسبت به نظام جمهوری اسلامی ایران
۱۳	زمینه سازی برای تکوین تمدن اسلامی- ایرانی با اعتقاد به اصل ولایت فقیه
۱۴	زمینه سازی برای تکوین تمدن اسلامی- ایرانی با تأکید بر تحکیم وحدت ملی
۱۵	زمینه سازی برای تکوین تمدن اسلامی- ایرانی با تأکید بر تقویت روحیه علمی
۱۶	زمینه سازی برای تکوین تمدن اسلامی- ایرانی با تأکید بر رعایت حقوق و مسئولیتهای شهروندی
۱۷	گسترش و تأمین همه جانبه عدالت تربیتی
۱۸	افزایش مشارکت همه جانبه در نظام تربیت رسمی و عمومی
۱۹	کسب موقعیت نخست تربیتی در منطقه و جهان اسلام و ارتقای فزاینده جایگاه تربیتی ایران در سطح جهانی

(دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۹: ۱۶)

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

جدول شماره ۸. هدفهای سند چشم انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران. در افق چشم انداز، ایران کشوری است:

شماره هدف	هدف
۱	توسعه یافته با تأکید بر عدالت اجتماعی و توزیع مناسب درآمد و به دور از تبعیض
۲	توسعه یافته با تأکید بر حفظ کرامت و حقوق انسانها
۳	توسعه یافته با تأکید بر امنیت اجتماعی و قضایی
۴	مستقل با جایگاه اول علمی و فناوری در سطح منطقه، آزادیهای مشروع، برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی
۵	فعال و مسئولیت پذیر و برخوردار از وجدان کاری
۶	با انضباط
۷	با پیوستگی مردم و حکومت
۸	برخوردار از سلامت
۹	برخوردار از تأمین اجتماعی
۱۰	برخوردار از نهاد مستحکم خانواده
۱۱	به دور از فساد
۱۲	بهره مند از محیط زیست مطلوب
۱۳	ایثارگر
۱۴	برخوردار از روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی
۱۵	دارای تعامل سازنده و موثر بر جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت

(سند چشم انداز ۲۰ ساله نظام جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۴)

جدول شماره ۹. هدفهای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

شماره هدف	هدف
۱	توجه به مسئولیت پذیری و تعهد
۲	احترام به قانون و قانون گرایی
۳	توجه به مشارکت سیاسی و اجتماعی
۴	توجه به نهاد مستحکم خانواده و رعایت حقوق خانواده و زنان
۵	احترام به حقوق ملت به صورت فردی و اجتماعی
۶	برقراری عدالت اجتماعی
۷	برقراری وحدت و تفاهم ملی
۸	ایجاد روابط سیاسی داخلی و خارجی و مسالمت جویی و تفاهم بین المللی
۹	ایجاد وفاق ، همدلی و نوع دوستی
۱۰	تشکیل سازمانها و نهادهای اجتماعی
۱۱	توجه به ارکان حکومت (قوه مقننه، مجریه، قضائیه، رهبری و مجلس خبرگان)
۱۲	ایجاد امنیت ملی و دفاع از اراضی و منافع ملی
۱۳	ایجاد استقلال ملی و آزادی سیاسی و اجتماعی
۱۴	توجه و ایجاد درک و فهم سیاسی

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

یافته های پژوهش

میزان انطباق اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی دورهٔ راهنمایی با اهداف راهنمای برنامه درسی، اهداف مصوب اجتماعی و اهداف مصوب سیاسی دوره راهنمایی در نمودار شماره یک نمایش داده شده است.

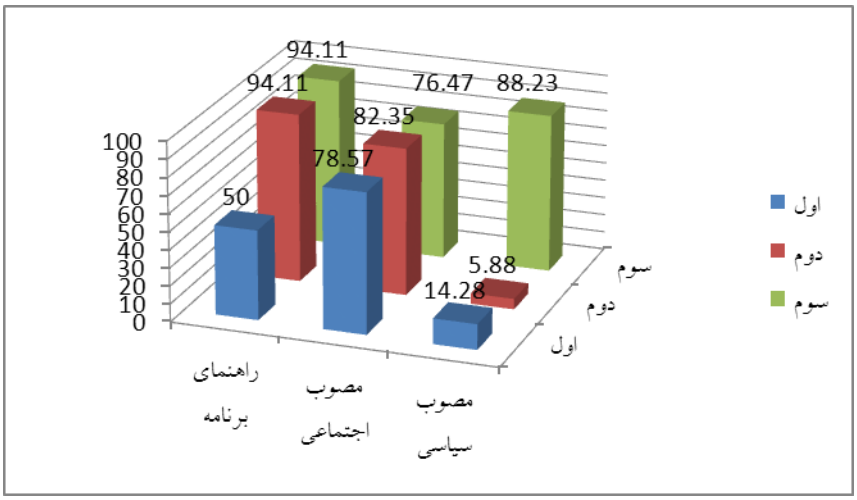

نمودار شماره ۱. نمایش درصد انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی با اهداف راهنمای برنامه درسی، اهداف مصوب اجتماعی و اهداف مصوب سیاسی

بر اساس نمودار شماره ۱، در پایه اول راهنمایی از ۱۴ هدف، ۷ هدف یعنی ۵۰٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه دوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۶ هدف یعنی ۹۴/۱۱٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه سوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۶ هدف یعنی ۹۴/۱۱٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در مجموع از ۴۸ هدف سه پایه، ۳۹ هدف یعنی ۸۱/۲۵٪ اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف راهنمای برنامه درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی انطباق دارد. همچنین در پایه اول راهنمایی از میان ۱۴ هدف، ۱۱ هدف یعنی ۷۸/۵۷٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه دوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۴ هدف یعنی ۸۲/۳۵٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه سوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۳ هدف یعنی ۷۶/۴۷٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در مجموع از ۴۸ هدف سه پایه، ۳۸ هدف یعنی ۷۹/۱۶٪ اهداف کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف اجتماعی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش انطباق دارد.

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

در پایه اول راهنمایی از ۱۴ هدف، ۲ هدف یعنی ۱۴/۲۸٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه دوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱ هدف یعنی ۵/۸۸٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه سوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۵ هدف یعنی ۸۸/۲۳٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در مجموع از ۴۸ هدف سه پایه، ۱۸ هدف یعنی ۳۷/۵٪ اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف سیاسی اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش انطباق دارد.

میزان انطباق اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی با اهداف سند راهبردی آموزش و پرورش، سند چشم انداز و قانون اساسی، در نمودار شماره ۲ ارائه شده است.

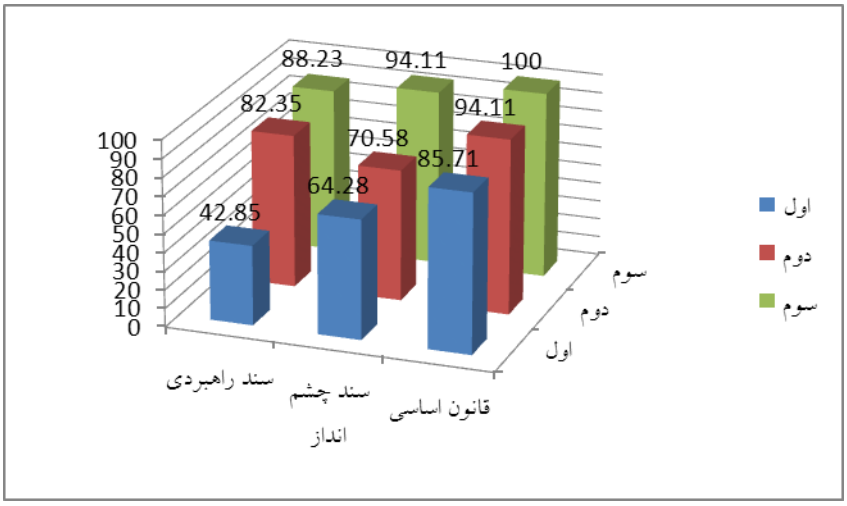

نمودار شماره ۲. نمایش درصد انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی با اهداف سند راهبردی آموزش و پرورش، سند چشم انداز و قانون اساسی

بر اساس نمودار شماره ۲، در پایه اول راهنمایی از ۱۴ هدف، ۶ هدف یعنی ۴۲/۸۵٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه دوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۴ هدف یعنی ۸۲/۳۵٪ اهداف و در پایه سوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۵ هدف یعنی ۸۸/۲۳٪ اهداف و در مجموع از ۴۸ هدف سه پایه، ۳۵ هدف یعنی ۷۲/۹۱٪ اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم انداز انطباق دارد. همچنین در پایه اول راهنمایی از ۱۴ هدف، ۹ هدف یعنی ۶۴/۲۸٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه دوم از ۱۷ هدف، ۱۲ هدف یعنی ۷۰/۵۸٪ اهداف و در پایه سوم از ۱۷ هدف، ۱۶ هدف یعنی ۹۴/۱۱٪ اهداف کتاب و در مجموع از ۴۸ هدف سه پایه، ۳۷

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

هدف یعنی ۷۷/۰۸٪ اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف سند چشم انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران انطباق دارد.

در پایه اول راهنمایی از ۱۴ هدف، ۱۲ هدف یعنی ۸۵/۷۱٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در پایه دوم راهنمایی از ۱۷ هدف، ۱۶ هدف یعنی ۹۴/۱۱٪ اهداف و در پایه سوم راهنمایی، همهٔ هفده هدف موجود یعنی ۱۰۰٪ اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی این پایه و در مجموع از ۴۸ هدف سه پایه، ۴۵ هدف یعنی ۹۳/۷۵٪ اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران انطباق دارد.

بررسی میزان انطباق اهداف کتاب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی با مجموعهٔ اهداف اسناد فرادست

همان گونه که در نمودارهای شماره یک و دو مشاهده شد، انطباق هدفهای موجود در کتابهای تعلیمات اجتماعی سه پایهٔ مقطع راهنمایی با اسناد فرادست به یک میزان نبوده است. جدول شماره ۱۰ توصیف کنندهٔ این انطباق است.

جدول شماره ۱۰. میزان انطباق اهداف کتابهای تعلیمات اجتماعی دورهٔ راهنمایی با اهداف اسناد فرادست

سند فرادست	میزان انطباق	ارزیابی از انطباق
راهنمای برنامه درسی	۷۹/۴	زیاد
اهداف اجتماعی مصوب شورایعالی آموزش و پرورش	۷۹/۱۳	زیاد
اهداف سیاسی مصوب شورایعالی آموزش و پرورش	۳۶/۱۳	کم
سند راهبردی نظام آموزش و پرورش	۷۱/۱۴	زیاد
سند چشم انداز بیست سالهٔ نظام	۷۶/۳۲	زیاد
قانون اساسی جمهوری اسلامی	۳۶/۱۳	کم

با محاسبهٔ ارزش میانگین انطباق اهداف در کتابهای تعلیمات اجتماعی مورد بررسی با اسناد فرادست، میزان این انطباق برای کتاب تعلیمات اجتماعی پایهٔ اول راهنمایی برابر با ۵۵/۹۴٪ (انطباق متوسط)، کتاب پایهٔ دوم برابر با ۷۱/۵۶٪ (انطباق زیاد) و برای کتاب تعلیمات اجتماعی پایهٔ سوم راهنمایی برابر با ۹۰/۱۹٪ (انطباق خیلی زیاد) مشاهده شد.

جدول شماره ۱۱ نشان دهندهٔ رابطهٔ میان اسناد فرادست با همدیگر و با کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی است.

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

جدول شماره ۱۱. انطباق اهداف اسناد فرادست با همدیگر از بالا به پایین (قانون اساسی با چشم انداز، چشم انداز با سند راهبردی، سند راهبردی با اهداف مصوب و اهداف مصوب با اهداف راهنمای برنامه درسی تعلیمات اجتماعی)

اهداف قانون اساسی	اهداف سند چشم انداز	اهداف سند راهبردی	اهداف مصوب	اهداف راهنمای برنامه درسی	اهداف کتب تعلیمات اجتماعی
۱	۵	۲ ۱۶	۱ ۸ ۹ ۸	۳ – ۱۱ –	۱و ۱۱و۱۴و۲۶ ۷
۲	۶	۳	۷	۲ ۸	۱و ۱۴و ۲۶و ۴۰ ۱۸و ۱۹و ۲۱و ۲۲و ۲۴و۲۵و۲۷و۲۸و ۳۰و ۳۱
۳	۷	۱۴	۲۴	۲۳	–
۴	۱۰	–			
۵	۲ ۸ ۹ ۱۱ ۱۲	۱۶ ۱ – ۶ –	۸ – –	–	
۶	۱	۶ ۱۷	– ۳	۱۴	۱۶ و ۳۱ و ۳۲ و ۴۱
۷	۱۴	۴ ۱۴	۵ –	۱۰ ۱۵ –	۱۵ و ۱۶ و ۲۱ و ۲۴ و ۲۶ و ۲۷ و ۳۱ و ۳۲ ۵ و ۱۶ و ۳۰و ۳۲و ۴۸ –
۸	۱۵	–			
۹	۱۳	۹	۱۱ ۲۱	۱۷ ۱۷	۱۶و ۳۲و ۳۵ ۱۶و ۳۲و ۳۵
۱۰	–				
۱۱	–				

همچنین برای بررسی رابطهٔ میان توجه محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی نسبت به هدفهای مختلف با میانگین ارزشی که هر یک از این اهداف از نگاه متخصصان و صاحب‌نظران دارند، پرسشنامه ای که اهداف در آن درج شده بود، در اختیار ۷ نفر از اعضای هیأت علمی گروههای آموزشی جامعه شناسی با گرایش جامعه شناسی آموزش و پرورش، ۵ نفر اعضای هیأت علمی گروه علوم تربیتی با گرایش برنامه ریزی درسی و ۷ نفر از سرگروههای علوم

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

اجتماعی و ۳۰ نفر از دبیران گروه علوم اجتماعی قرار گرفت که میزان ارتباط برابر با ۰/۰۳۵ – مشاهده شد. نتیجه این بررسی در جدول شماره ۱۲ ارائه شد.

جدول شماره ۱۲. همبستگی میان نسبت توجه محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی به اهداف کتابهای مذکور با میانگین نظرات صاحب‌نظران در رابطه با اهمیت این هدفها

		نسبت توجه با اهداف	میانگین نظرات صاحبنظران
نسبت توجه با اهداف	**همبستگی پیرسون**	۱	-۰/۰۳۵
	معناداری		۰/۸۴
	تعداد	۳۷	۳۶

با توجه به جدول شماره ۱۲، همبستگی میان نسبت توجه محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی به اهداف کتابهای مذکور با میانگین نظرات صاحب نظران در زمینهٔ اهمیت این هدف ها ۰/۰۳۵- (P>۰/۰۵) مشاهده شد. این یافته نشان می دهد که میان محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی، با اهداف کتابهای مذکور همسویی وجود ندارد.

بحث و نتیجه گیری

آموزش مهارتهای اجتماعی و فرایند اجتماعی شدن مخاطبان نظام تعلیم و تربیت همگانی، مورد تأکید همهٔ رویکردهای برنامه درسی است. تربیت شهروندی که لازمهٔ آن آشنایی با حقوق اجتماعی و سیاسی، نهادهای اجتماعی، آگاهی نسبت به قوانین و مقررات و رعایت پایبندی و ارزش‌گذاری به آنهاست، در زمرهٔ هدفهای آرمانی همهٔ نظامهای آموزش و پرورش رسمی قابل مشاهده است. همانگونه که در جداول ۵ الی ۹ مشاهده شد، این توجه در اسناد فرادست نظام جمهوری اسلامی ایران نیز دیده شده است. در انطباق اهداف کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی سه پایهٔ مقطع راهنمایی، میزان انطباق برای کتاب درسی پایهٔ اول، متوسط [همسو با نتایج پژوهشگرانی چون سبحانی نژاد و طیبانی (۱۳۸۵)، رهنما و همکاران (۱۳۹۰)] و برای پایه های دوم و سوم به ترتیب به میزان زیاد و بسیار زیاد ارزیابی و مشاهده شد. همچنین نتایج این مطالعه نشان داد که برخی از اهداف اسناد فرادست با اهداف اسناد فرودست انطباق ندارد، به طوری که هدف شماره ۲۳ راهنمای برنامه درسی که باید کاملاً منطبق بر اهداف کتاب درسی باشد، با هیچ کدام از اهداف کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی همپوشانی ندارد. این در حالی است که برخی از اهداف اسناد فرادست نیز مورد غفلت قرار گرفته و در کتابهای مورد بررسی هیچ توجهی به آنها نشده است. این یافته با نتایج برخی از تحقیقات مانند یزدانی (۱۳۹۰) و حسینی (۱۳۸۶) مطابقت دارد. نتیجه مصاحبهٔ پژوهشگران با دو نفر از مؤلفان کتابهای درسی تحلیل شده نیز بر توجه آنها به تدوین کتابها در سایهٔ اسناد فرادست دلالت داشت. این یافته همسو با انتظارات قبلی و به عنوان

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

قوتی برای تدوین و تألیف کتابهای درسی قلمداد می‌شود؛ زیرا در سلسله مراتب هدفهای پرورشی، هدفهای جزئی باید در راستای هدفهای مقطعی و پس از آن هدفهای آرمانی قرار گرفته و این هدفها نیز به نوبهٔ خود باید در راستای نظام ارزشهای دینی ـ فرهنگی و سیاسی ـ اجتماعی هر جامعه قرار گیرند. با این وصف، یافته ها بیانگر توجه کمتر کتابهای درسی به اهداف مصوب سیاسی شورای عالی آموزش و پرورش هستند. اگرچه ممکن است که این کم توجهی به سبب انتزاعی تر بودن آنها در مقایسه با مباحث اجتماعی قلمداد شده و اقتضائات سنی نوجوانان و تازگی ورود به مرحلهٔ انتزاع، این توجیه را فراهم آورد که در دورهٔ راهنمایی باید بیشتر به اهداف اجتماعی توجه نمود، لیکن باید توجه داشت که اهداف سیاسی در اسناد فرادستی همچون اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش مورد توجه قرار گرفته و در زمینه دوره راهنمائی تحصیلی نیز مورد تأکید واقع شده است.

با اتکا به یافته های روان شناختی به عنوان بنیانی برای برنامه درسی، انتظار می رود تا مخاطبان یادگیری در این مقطع سنی با انتقال از تفکر عینی به تفکر انتزاعی و بازشناسی و بازنگری در ارزشهای دریافت شده پیشین، با چالشهای ذهنی در هر دو بعد اجتماعی و سیاسی مواجه شوند، لیکن یافته ها نشان دادند که میزان توجه به اهداف مرتبط با بعد اجتماعی به گونه ای افراطی، بیش از توجه به اهداف سیاسی بوده است. از منظر کارکردگرایانه می توان این نوع نگاه حاکم بر برنامه درسی تعلیمات اجتماعی را نوعی مغایرت با انتظاراتی مانند آمادگی مخاطبان یادگیری برای مشارکت فعال در آینده سیاسی قلمداد نمود؛ به طوری که غفلت از مباحثی سیاسی همانند آشنایی با نقش دولت در حکومت و یا ویژگیهای لازم برای رئیس جمهور و یا نماینده های مجلس، می-تواند ضمن کاهش مشارکت آگاهانه اعضای جامعه در سرنوشت سیاسی و ملی، زمینه خودکامگی و یا انحراف برخی دولتها را فراهم نماید. این در حالی است که انتظار می رود کتابهای درسی در راستای آرمانها و غایتهای تصریح شده در اسناد فرادست ـ مانند اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و راهنمای برنامه درسی ـ زمینه یادگیری در سطوح بالاتر از آشنایی (مبتنی بر حافظه و یا ادراک) را فراهم آورند و همسو با نگاه افرادی مانند نیومن در عمل گرایی اجتماعی و مبتنی بر رویکرد اجتماعی برنامه درسی (میلر، ۱۳۸۶) زمینه حضور و مشارکت فعال یادگیرنده ها را در عرصه های سیاسی و اجتماعی مهیا کنند و محصول یادگیری آنها در قالب مقاله و نقد سیاسی و کاریکاتور و سؤال از مسئولان و فیلم کوتاه و تشکیل میز گرد و گروه بحث قابل ارائه شود. از این طریق است که می توان برای آماده کردن افراد جامعه برای مشارکتهای حقیقی سیاسی ـ

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

اجتماعی، آنها را به سطوح بالاتر یادگیری مانند تحلیل و ترکیب و ارزشیابی رهنمون کرد این در حالی است که عدم توجه کافی به انتظارات سیاسی در کتابهای درسی، به عنوان برنامه درسی مغفول قلمداد می شود و نیازمند بازنگری انجمنهای تخصصی برنامه درسی، جامعه شناسی آموزش و پرورش و به طور خاص مؤلفان برنامه درسی است.

یافته ها نشان دادند که نظام آموزشی در قالب کتابهای درسی، بیشتر بر اهداف شناختی تأکید دارد و حتی می توان اذعان کرد که به اهداف عاطفی و مهارتی (چون فعال و مسئولیت پذیر بودن) که در اهداف ذکر شده در اسناد فرادست مانند چشم انداز بیست ساله دیده می شود، چندان توجهی نشده است؛ زیرا اهداف موجود درکتابهای تعلیمات اجتماعی توجه لازم را به پرورش جنبه های مهارت و عملکرد نداشته و بیشتر با تصریح عبارت " آشنایی" در اهداف، معطوف به طبقات نازل حیطه شناختی بوده اند؛ چنان که در مطالعاتی (همانند جوادی پور، ۱۳۷۴) نیز گزارش شده است که محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی به صورت فعال تدوین نشده و محتوای کتاب های مذکور، بیشتر به گسترش و توسعه محفوظات پرداخته اند. این یافته همسو با دیدگاه مدافعان انتقال فرهنگی و مخالف دیدگاه شهروندی دموکراتیک و کنش اجتماعی در رویکرد اجتماعی است. اگر چه انتظار نمی رود کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی کاملاً در جهت مبانی دیدگاه اجتماعی گام بردارند، ولی انتظار می رود که محتوای آن کاملاً مبتنی بر دیدگاه انتقال فرهنگی نباشد؛ چنانچه در دیدگاه انتقال فرهنگی به برنامه های درسی به منزله عامل جامعه پذیر کردن دانش آموزان نگریسته شده و از آنها انتظار می‌رود ارزشها و سنتهای جاری جامعه را در دانش آموزان نهادینه کنند، این در حالی است که اتکای افراطی به این دیدگاه را باید صرفاً در جوامعی مبتنی بر استبداد و استثمار جستجو کرد که در آنها مدرسه عامل جامعه پذیر کردن مخاطبان شناخته شده و منتقدانی همانند ایلیچ[1] (۱۳۸۷)، فریره[2] (۱۳۵۸) و اپل[3] (۱۹۹۵) را به محکوم کردن این قبیل نظامهای آموزشی برانگیخته است. در این قبیل نظامهای تربیتی است که وظیفه معلم و محتوای درسی، تلقین فلسفه مورد قبول حکومت به دانش آموزان و نهادینه ساختن ارزشها در آنهاست؛ این در حالی است که در جامعه ای دموکراتیک، دیدگاه اجتماعی به گونه ای دیگر صورت بندی شده و مدرسه در حکم مکانی در نظر گرفته می‌شود که دانش آموزان را به بررسی نقادانه موضوعات وا می دارد. آموزش و پرورش شهروندی، اغلب در چارچوب این

1. Illich
2. Freire
3. Apple

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

دیدگاه قرار می گیرد؛ چرا که در این نوع آموزش، هدف تقویت مهارتهایی است که دانش آموزان را قادر به مشارکت در فرایند دموکراسی می‌کند. بر این اساس است که معلم و محتوا، تأکید و تمرکز خود را بر تقویت مهارتهای تفکر انتقادی، انجام فرایندهای گروهی و مهارتهایی قرار می-دهند که برای شرکت در یک جامعه مردم سالارانه ضروری باشند. در نهایت، این یافته مخالف گرایش سومی از دیدگاه تغییر اجتماعی موسوم به کنش اجتماعی است، زیرا این دیدگاه بر این عقیده است که نظام آموزشی باید در رویارویی با مسائل مربوط به اجتماع، نقش پیشتاز داشته باشد. نیومن که از طرفداران این دیدگاه است، هدف اساسی را در « قابلیت زیست محیطی» خلاصه کرده و برای اجرای برنامه های آموزشی ناظر به کنش شهروندی، نکات متعددی را از قبیل توانایی سهیم شدن در سرنوشت خود قائل می شود (میلر، ۱۳۸۶). نکته قابل تأمل دیگر، تأکید وافر کتابهای تعلیمات اجتماعی به روش توضیحی است. اگرچه در این کتابها، تا حدودی به مطالعه دانش آموزان و مباحثه گروهی و بهره گیری از پرسش و پاسخ نیز توصیه شده است، ولی به طور کلی درج فعالیتهایی که به دانش آموزان تحقیق کردن را توصیه می کند و رویکردهای نوینی مانند کاوشگری و پرورش هوشهای چندگانه با اجزا و عناصرشان فاقد جایگاهی در این کتابهاست.

از آنجایی که اهداف مطالعات اجتماعی در قرن ۲۱ عمدتاً تربیتی است و نه آموزشی (فلاحیان و همکاران، ۱۳۸۵)، پس رسالت تعلیمات اجتماعی باید بیشتر تربیتی قلمداد شود. در کتابهای موجود، دانش آموزان ناگزیرند عمدتاً فعالیتهایی را تمرین کنند که بر بازخوانی حقایق ثابت شده تأکید دارند و تصویری را از جهان به دست آورند که قابلیت بحث و نقد و اظهار نظر و ارزشیابی ندارد. از آنجا که از ویژگیهای تعلیمات اجتماعی این است که باید مهارتهای تفکر و تصمیم گیری در مواجه شدن با مسائل اجتماعی و مهارتهای تفکر همانند گردآوری اطلاعات، مشاهده کردن، حل مسئله، تعمیم دادن، استنتاج کردن، تفسیر کردن را پرورانده و افرادی را برای برخورد مسئولانه اجتماعی و محیطی آماده کند، جای تردید است که کتابهای موجود بتوانند به انجام رسالت خود در این موارد مهم، موفق باشند. این در حالی است که به زعم لطف آبادی (۱۳۷۹، ۲۶۷)، نوجوانان در سنین دوره راهنمایی، علاقه‌مند به انتقاد از وضع موجود و تغییر و اصلاحات بوده و آرمانهای اجتماعی و اهداف اسناد فرادست نیز به تربیت افرادی فعال، منتقد، مشارکت جو، مسئولیت پذیر، قانون گرا و انتخاب گر اشاره دارند که باید در محتوای کتابهای درسی مد نظر واقع شود.

با توجه به اصول سازمان دهی برنامه درسی نیز می توان این کتابها را مورد ارزیابی قرار داد. مثلاً در سازماندهی عمودی انتظار می‌رود تجربیات یادگیری به صورت تسلسلی و مرتبط با

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

یکدیگر در پایه های مختلف ارائه شوند، به طوری که در پایه های بالاتر مطالب ارائه شده باید تکمیل کننده و کامل تر از محتوای ارائه شده در مقاطع پایین تر باشد. ولی نتایج این مطالعه نشان داد که برخی از اهداف (همچون اهداف سیاسی)، با روند صعودی و نزولی گسسته و نامنظم، در محتوای کتابهای پایه های تحصیلی توزیع شده‌اند. این در حالی است که در خود اسناد فرادست نظام آموزشی نیز در زمینهٔ انطباق اهداف، خلأهایی دیده شده است و انتظارات مربوط به انطباق اهداف اسناد با همدیگر و کتابهای درسی کاملاً برآورده نمی‌شود. عدم همسویی میان توجه به هدفهای اجتماعی و سیاسی در کتابهای درسی مورد بررسی با میانگین نظرات صاحب‌نظران نیز از جمله مواردی است که توجه و بازنگری کارشناسان و مؤلفان کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی در مقطع راهنمایی را به خود جلب می نماید.

با عنایت به مطالب فوق، توجه بیشتر به اهداف سیاسی در کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی، نشستهای تخصصی و گردهماییهای علمی با حضور سیاستگذاران و هدفگذاران کلان آموزش و پرورش در سطح ملی، تغییر نوآورانه در شیوه های تدوین متون درسی مبتنی بر مشارکت فعال یادگیرنده و کاربرد شیوه های بدیل ارزشیابی از آموخته های دانش آموزان، از مواردی هستند که قابلیت بهبود بخشیدن به برنامه درسی و به ویژه محتوای کتابهای درسی را دارا هستند.

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

منابع

آقازاده، احمد. (۱۳۸۲). *آموزش و پرورش تطبیقی*، چاپ سوم. تهران: سمت.

ایلیچ، ایوان. (۱۳۸۷). *مدرسه زدایی از جامعه: ضرورت دگرگون سازی نظام آموزش جامعه* (ترجمه الهه ضرغام). تهران: رشد.

باردن، لورنس. (۱۳۷۵). *تحلیل محتوا* (ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی سرخابی). تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۸۴). *روشهای تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی*. تهران: دوران.

جوادی پور، محمد. (۱۳۷۴). *بررسی نحوه تألیف کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی بر اساس تکنیک ویلیام رومی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

حسینی، محمد حسین. (۱۳۸۶). *آسیب شناسی برنامه درسی ریاضی دوره راهنمایی تحصیلی از نظر معلمان و دانش آموزان در استان قم در سال تحصیلی ۸۶-۸۵*. قم: اداره آموزش و پرورش.

خراسانی، محمد مظلوم. (۱۳۸۱). *بررسی مسائل اجتماعی ایران*. مشهد: دانشگاه فردوسی.

خویی نژاد، غلامرضا. (۱۳۸۳). *روشهای پژوهش در علوم تربیتی*. تهران: سمت.

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۸۵). *مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش*. مؤسسه فرهنگی برهان: مدرسه.

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۸۹). *سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم انداز*.

دلاور، علی. (۱۳۸۵). *روش تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی*. تهران: ویرایش.

رهنما، اکبر؛ بیجنوند، فرامرز و خدابنده اویلی، عباس. (۱۳۹۰). بررسی میزان انطباق محتوای کتاب دین و زندگی سال سوم متوسطه با اهداف مصوب آن در حیطه شناختی. *فصلنامه تربیت اسلامی*، ۶ (۱۳)، ۴۹-۷۷.

زارعی، امین و حسنی، کاظم. (۱۳۸۴). بررسی تأثیر خانواده بر رشد اجتماعی دانش آموزان در استان کرمانشاه. *فصلنامه پژوهش‌های تربیت اسلامی*، ۱ (۱)، ۱۰۱-۱۳۹.

سبحانی نژاد، مهدی و طیبانی، طیبه. (۱۳۸۵). بررسی میزان انطباق محتوای کتاب های درسی جدید التألیف حرفه و فن دوره راهنمایی تحصیلی با اهداف مصوب. *نشریه دانشور، دو ماهنامه علمی- پژوهشی دانشگاه شاهد*، ۱۳ (۲۱)، ۱-۱۴.

سند چشم *انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران*. (۱۳۸۴). آذربایجان شرقی: بسیج اساتید .

شعبانی، حسن. (۱۳۸۳). *مهارت های آموزشی و پرورشی روش ها و فنون تدریس*. تهران: سمت.

صابریان، معصومه و حاج آقاجانی، سعید. (۱۳۸۵). *فرآیند برنامه‌ریزی درسی در علوم پزشکی*. تهران: سالمی.

طهماسبی، فرهاد. (۱۳۸۴). نقش تشکل های دانش آموزی در تربیت اجتماعی دانش آموزان مقطع راهنمایی، متوسطه و پیش دانشگاهی استان لرستان. *فصلنامه پژوهش‌های تربیت اسلامی*، ۱ (۱)، ۸۳-۱۰۰.

عبدالهی، علی اکبر. (۱۳۷۵). *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با رعایت آخرین اصلاحات*. رشت: تالش.

علاقه بند، علی. (۱۳۸۷). *جامعه شناسی آموزش و پرورش*. تهران: روان.

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

علم الهدی، جمیله. (۱۳۸۴). *مبانی تربیت اسلامی و برنامه ریزی درسی*. تهران: دانشگاه امام صادق.

فریره، پائولو. (۱۳۵۸). *آموزش ستمدیدگان* (ترجمه احمد بی رشک و سیف اله راد). تهران: خوارزمی.

فلاحیان، ناهید؛ ملک عباسی، منصور و متولی، محمد شریف. (۱۳۸۵). *راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی*، وزارت آموزش و پرورش: دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی.

کوی، لوتان. (۱۳۸۸). *آموزش و پرورش تطبیقی* (ترجمه محمد یمینی دوزی سرخابی). تهران: سمت.

گلشن فومنی، محمد رسول. (۱۳۸۲). *جامعه شناسی آموزش و پرورش*. تهران: دوران.

لطف آبادی، حسین. (۱۳۷۹). *روان شناسی رشد کاربردی نوجوانی و جوانی*، جلد اول. تهران: اسپید.

مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۸۵). مؤسسه فرهنگی برهان: مدرسه.

ملکی، حسن؛ انتظاری، علی و ناصری، محمد مهدی. (۱۳۸۷). *تعلیمات اجتماعی سال اول دوره راهنمایی تحصیلی*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.

ملکی، حسن؛ انتظاری، علی و ناصری، محمد مهدی. (۱۳۸۷). *تعلیمات اجتماعی سال دوم دوره راهنمایی تحصیلی*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.

ملکی، حسن؛ انتظاری، علی و ناصری، محمد مهدی. (۱۳۸۷). *تعلیمات اجتماعی سال سوم دوره راهنمایی تحصیلی*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.

منصور نژاد، محمد. (۱۳۸۵). درآمدی بر تربیت اجتماعی در سیره معصومین (ع). *فصلنامه پژوهش های تربیت اسلامی «ویژه تربیت اجتماعی»*، ۱ (۱)، ۷-۴۰.

موسی پور، نعمت اله. (۱۳۷۰). *مبانی برنامه ریزی آموزش متوسطه*. مشهد: آستان قدس رضوی.

میلر، جی. پی. (۱۳۸۶). *نظریه های برنامه درسی* (ترجمه محمود مهر محمدی). تهران: سمت.

ناظمی اردکانی، مهدی. (۱۳۸۶). مؤلفه های فرهنگی چشم انداز نیازمند تبیین و تدقیق است. *ماهنامه مهندسی فرهنگی*، ۱ (۸و۹)، ۳۲-۳۴.

هولستی، ال. آر. (۱۳۸۰). *تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی* (ترجمه نادر سالار زاده امیری). تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

یزدانی، جواد؛ کیامنش، علیرضا و حسنی، محمد. (۱۳۸۹). بررسی میزان انطباق اهداف راهنمای برنامه های درسی (دوره ابتدایی و راهنمایی) با اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، ۶ (۲۰)، ۱-۲۳.

Apple, M.W. (1995). *Education and power* (2nd ed.). Boston: Routledge.

Ballantine, J. H. (1993). *The sociology of education.* Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Cohen, A. J. (2000). Does Communitarianism require individual independence? *Journal of Ethics*, *4*(3), 283- 305.

Etzioni, A. (1999). Communitarian elements in select works of Martin Buber. *Journal of Value Inquiry*, *33*(1), 151- 169.

Gutmann, A. (1999). Liberty and pluralism in pursuit of the non-ideal. *Social Research*, *66* (4), 1036-1062.

Henson, K. T. (2010).*Curriculum planning: Integrating multiculturalism, constructivism and education reform* (4th ed.). Long Grove: Waveland Press, Inc.

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]

Hume, A., & Coll, R. (2010). Authentic student inquiry: The mismatch between the intended curriculum and the student-experienced curriculum. *Research in Science & Technological Education, 28*(1), 43–62.

Leeper, K. A. (1996). Public relations ethics and Communitarianism: A preliminary investigation. *Public Relation Review, 22*(2), 163-176.

Moore, B. J. (1996). *Content analysis of seventh-grade world history/social science textbooks adopted by the state of California 1950 to 1990 for portrayal of African content*. PhD thesis, University of California, Los Angeles.

Ngaroga, J. M. (2008). *Education for primary teacher education* (2nd ed.). Nairobi: East African Educational Publishers.

Siler, C. R. (1987). Content analysis: A process for textbook analysis and education. *International Journal of Social Education, 1*(3), 78-99.

Wain, K. (2003). MacIntyre: Teaching, politics and practice. *Journal of Philosophy of Education, 37*(2), 225-239

[Downloaded from mail.qjoe.ir on 2026-09-29]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1393.30.1.2.4]